

คนกับป่าเมืองเชียงใหม่ : ป่าเมืองเป็นจริงได้ ขึ้นอยู่กับว่าเรานิยามพื้นที่สีเขียวอย่างไร

นำเสนอเมื่อ : 28 พ.ย. 2552

[คนกับป่าเมืองเชียงใหม่ : ป่าเมืองเป็นจริงได้ ขึ้นอยู่กับว่าเรานิยามพื้นที่สีเขียวอย่างไร](#)
ส่งมาโดย admin@ เมื่อ 10/11/2008 21:10:00 (131 ครั้งที่อ่าน)

“ทางเท้าเล็กๆ ที่แคบอยู่แล้ว
เมื่อปลูกต้นไม้เข้าไปอีก มันก็ยิ่งแคบ
และทำให้คนเดินฟุตบอลไม่สะดวก
ถ้าเราเอาต้นไม้เข้าไปปลูกในสวนและ ปลูกให้สัตว์
เมื่อต้นไม้โตขึ้น
กิ่งก้านใบของมันก็กลายเป็นเงาให้คนเดินถนนได้”

ฉันเคยสงสัยหนักหนา เมื่อไอส์ไตน์พูดว่า “จินตนาการสำคัญกว่าความรู้” เขาหมายถึงอะไรกันแน่ ก็ในเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างของเขาก็คือ “ความรู้” ซึ่งได้รับการพิสูจน์ว่าเป็น “ความจริง” มิใช่เพียงแค่ “จินตนาการ” มิใช่หรือ ถ้าเป็นเช่นนั้น “ความรู้จึงต้องสำคัญกว่าจินตนาการ” นะสิ

ไม่นานมานี้ ฉันกลับมามีความคิดใคร่ครวญถึงเรื่องนี้อีกครั้งหลังจากที่ได้คุยกับอาจารย์ศิริชัย หงษ์วิทย์การ ภาควิชาภูมิทัศน์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้ อาจารย์ศิริชัยเป็นหัวหน้า “โครงการนำร่องแนวคิดใหม่สู่การเป็นเมืองสีเขียว” โดยอาจารย์และคณะได้ทำการศึกษาพื้นที่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่และพื้นที่เมืองโดยรอบเพื่อจัดทำแบบและแนวคิดที่ควรปฏิบัติในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวรูปแบบต่างๆ จากพื้นที่จริง

อาจารย์ศิริชัย หงษ์วิทย์การ

อาจารย์ชี้ให้เห็นว่า “เชียงใหม่เป็นเมืองที่น่าเรียนรู้นัก เพราะมีปัญหาซ้อนทับกันอยู่เยอะให้ศึกษา ในงานภูมิสถาปัตย์ เรามอง 3 setting คือเมือง ชนบท ป่า ซึ่งเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทั้งโลกก็เป็นแบบนี้ เรารู้ว่าเราได้เปรียบเพราะมหาวิทยาลัยตั้งอยู่ที่เชียงใหม่ เรามีภูมิประเทศไม่เหมือนที่ไหน มีทั้งป่าทั้งเมืองให้ศึกษา ส่วนพฤกษศาสตร์ก็อยู่ใกล้ นักศึกษาสามารถไปศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้อ่างๆ ได้ และเรามีปัญหาของเมืองให้เอามาทำเป็นโปรเจกต์ได้มากมาย มีโจทย์มีพื้นที่จริง (problem base) ให้คิดออกแบบและแก้ปัญหาแบบบูรณาการ”

ปัญหาของเมืองเชียงใหม่ที่อาจารย์สนใจคือเรื่องพื้นที่สีเขียว โดยอาจารย์ตั้งข้อสังเกตว่า “คนมักมองพื้นที่สีเขียวแค่สวนสาธารณะ ถ้ามองแค่นั้นคงแก้ปัญหาไม่ได้ แต่ถ้ามองพื้นที่สีเขียวใหม่ เราจะมองได้กว้างขึ้น” ในงานศึกษาดังกล่าว อาจารย์ได้ให้คำนิยามพื้นที่สีเขียวไว้ว่า “พื้นที่สีเขียว หมายถึงพื้นที่กลางแจ้งและกึ่งกลางแจ้งที่มีขอบเขตที่ตีกรอบหรือบางส่วนปกคลุมด้วยพืชพรรณที่ปลูกบนดินที่ขี้นหน้าได้ โดยที่ดินหน้าอาจมีสิ่งปลูกสร้างหรือพื้นที่แข็งที่ไม่ขี้นหน้ารวมอยู่หรือไม่ก็ได้ หมายถึงพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองและนอกเขตเมือง อาจเป็นพื้นที่สาธารณะหรือเอกชน ที่สาธารณะชนสามารถใช้ประโยชน์”

โดยยังไม่ต้องเอ่ยถึงรายละเอียดของงานศึกษา ที่น่าสนใจเพราะคำนิยามข้างต้นของคำว่าพื้นที่สีเขียว เราอาจพบว่าคำนิยามดังกล่าวนี้ให้หลายกรอบคิดการมองพื้นที่สีเขียวแบบแยกส่วน ใช่หรือไม่ ก่อนหน้านี้ เมื่อได้ยินคำว่า “พื้นที่สีเขียว” ในสเกลระดับเมือง เรามักคิดถึงสวนสาธารณะ ในสเกลระดับประเทศ เรามักนึกถึงป่าอนุรักษ์ ในระดับการทำให้ใหม่เป็นจริงขึ้นมา เรามักขึ้นไปทำ “เจ้าหน้าที่รัฐ” สิ่งที่เรา “คิดได้” หรือ “จินตนาการได้” คือสิ่งที่อยู่ในกรอบคิดหรือโลกทัศน์ที่จำกัดจำกัดเชิงการมองของเราไว้อย่างคับแคบ และที่สำคัญเป็นการมองแบบแยกส่วน แยกการจัดการ

นิยามพื้นที่สีเขียวข้างต้นให้ความสำคัญกับมุมมองที่เชื่อมโยงและเป็นองค์รวม ในแง่ที่ว่าเมื่ออาจารย์กล่าวถึง “พื้นที่สีเขียวในเขตเมืองและนอกเขตเมือง” หมายถึงการรับผิดชอบของทั้งคนเมืองและคนชนบทในการสร้างพื้นที่สีเขียวในเขตที่ตนเองอาศัยอยู่ และเมื่อพูดว่า “พื้นที่สีเขียวที่อาจเป็นพื้นที่สาธารณะหรือเอกชน” ก็หมายถึงการเน้นย้ำว่าการจัดการให้เกิดพื้นที่สีเขียวในพื้นที่ของทั้งภาครัฐและภาคประชาชนร่วมกัน

อันที่จริง อาจารย์ศิริชัยไม่ใช่คนแรกที่ชี้ให้เห็นข้อร้องของคำนิยามที่คับแคบของเรื่องพื้นที่สีเขียวและตั้งข้อสังเกตถึงการเชื่อมโยงกันของพื้นที่เมือง ชนบท และป่า ผู้เพิ่มการเกะกะของข้อต่อเรื่องป่าชุมชนมาอย่างยาวนานก็เคยตัดพูดตั้งๆ ว่า “คนในเมืองเอาแต่มีมาที่ชาวเขาทำลายน่า ทั้งๆ ที่คนในเมืองเองทำลายน่าของตัวเองไปหมดสิ้นแล้ว ชาวเขาที่รักษาป่าไว้ได้กลับต้องถูกอพยพออกจากป่า เพื่อให้ป่านั้นกลายเป็นแหล่งต้นน้ำของคนเมือง ถ้าเป็นคนเมืองไม่คิดสร้างป่าไว้ในเมืองเองบาง ในเมื่อสมัยก่อนทุกๆ ที่ในแผ่นดินนั้นก็เคยเป็นป่ามาก่อนทั้งนั้น”

เอาเข้าจริง ปัญหาการขาดแคลนพื้นที่สีเขียวจึงอาจไม่ได้อยู่ที่การขาดแคลน “ความรู้ในการจัดการป่า” แต่อยู่ที่การขาดแคลน “จินตนาการในการจัดการป่า” เสียละมากกว่า เราเคยถามตัวเองบ้างไหมว่า ป่าในเมืองเป็นจริงได้ไหม หรือเราแค่ไม่พอใจป่าคอนกรีตแต่ก็ไม่เคยคิดว่าจะสร้างป่าในเมืองเอง เพราะการหนีออกจากเมืองไปพักผอนทุ่งหญ้าในป่าอนุรักษ์ชั่วคราวนั้นง่ายกว่าเป็นใหญ่ ง่ายกว่าในแง่ที่ว่า

เราครอบใจเจ้าหน้าที่ป่าไม่พอพชชาวเขาออกไปแล้วจัดการรักษาป่าไว้ให้ ง่ายกว่าตรงที่เราไม่ต้องลงมือสร้างป่าให้เกิดขึ้นเองในเมืองหรือเขาไปมีส่วนร่วมรักษาป่าอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปด้วยหน้าพักหน้าแรงของเราเอง

แล้วเชื่อหรือไม่ว่า “ป่าในเมืองเป็นจริงได้” ไม่ใช่เรื่องยากแต่เป็นเรื่องของจินตนาการที่กล้าๆ น้อยๆ อาจารย์ศิริชัยยกตัวอย่างง่าย ๆ ว่า “ทางเท้าเล็กๆ ที่แคบอยู่แล้ว เมื่อปลูกต้นไม้เข้าไปอีก มันก็ยิ่งแคบและทำให้คนเดินฟุตบอลไม่สะดวก ถ้าเราเอาต้นไม้เข้าไปปลูกในสวนและ ปลูกให้สัตว์ เมื่อต้นไม้โตขึ้น กิ่งก้านใบของมันก็กลายเป็นร่มเงาให้คนเดินถนนได้” อืม...ใช่ ทำไม่เรื่องง่ายๆ แบบนี้ เราคิดกันไม่ออกนะ หรือเพราะเราติดกรอบว่าต้นไม้สาธารณะต้องปลูกอยู่ในพื้นที่สาธารณะเท่านั้น แต่เราคิดไม่ถึงว่าต้นไม้ในส่วนตัวก็อาจกลายเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะได้เหมือนกัน แล้วถ้าทุกบ้านคิดได้แบบนี้ จะหาเงินใจขนาดไหน

นอกจากนี้ โดยนิยามข้างต้น การศึกษานี้ได้นำเสนอมุมมองและแนวคิดใหม่ของการเพิ่มพื้นที่สีเขียวบนหลักการ Water Sensitive Design ที่เน้นการใช้พืชพรรณในการแก้ปัญหาแบบหน้าโดยการใช้ระบบรากพืชที่ปลูกบนดิน กักเก็บน้ำไว้ในดินใหม่มากที่สุดเพื่อสร้างคุณภาพของระบบน้ำโดยเฉพาะในเขตเมือง เป็นหลักการที่คาดหวังว่าถ้านำไปปฏิบัติจะมีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วมได้

คนเชียงใหม่คงจำกันได้ว่าเมื่อปี 2548 ตัวเมืองเชียงใหม่ประสบปัญหาหน้าท่วมอย่างรุนแรง สร้างความเสียหายให้กับบ้านเรือนทรัพย์สินของประชาชนและยานพาหนะการทางท้องที่ว่าเป็นจำนวนเงินหลายพันล้านบาท หลังจากนั้นได้มีการจัดเวทีสาธารณะเพื่อแลกเปลี่ยนและระดมความคิดเห็นเรื่อง “แก้ไขปัญหาน้ำท่วมเชียงใหม่ ทำอย่างไรให้ถูกทาง” โดยมีตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ภาคประชาชน และสถาบันวิจัย (สกว.) เขาร่วมถกเถียงและนำเสนอข้อมูล

ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐมีแนวคิดที่เรื่องฝายเดิมของชาวบ้าน 3 แห่ง แล้วสร้างฝายอย่างอื่นมาทดแทน กลุ่มองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนก็ออกมาคัดค้านแนวคิดดังกล่าว ศ.ดร. ปิยะวัติ บุญเกิด ผู้บริหารการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยกล่าวไว้อย่างน่าคิดว่า “คำถามที่ค้างคาใจเราคือทำอย่างไรจะแก้ไขปัญหาน้ำท่วมเชียงใหม่เป็นคำถามที่มีองค์ประกอบซับซ้อนและไม่สามารถตอบได้ด้วยคำตอบง่ายๆ คำตอบเดียว ถ้าเราตระหนักถึงก็จะช่วยกันค้นหาคำตอบว่า บึงจ้อย เจื่อนไซท์ทำให้เกิดปัญหาอะไรแบบ เราจัดการแก้ปัญหาได้เป็นเรื่องๆ ใหม่ขึ้นเชื่อมโยงกันเพื่อจะแก้ปัญหาได้ในระยะยาว ...”

ถ้าการแก้ปัญหาหน้าท่วมรวมถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ในเมือง ซึ่งมีบึงจ้อยเจื่อนไซท์ซับซ้อนต้องการคำตอบหลายๆ คำตอบ การเพิ่มพื้นที่สีเขียวบนหลักการ Water Sensitive Design อาจเป็นหนึ่งในหลายๆ คำตอบที่จะช่วยบรรเทาปัญหาได้ โดยอาจารย์ศิริชัยชักชวนให้เราคิดถึงการทำพื้นที่ของ “ดินที่ขี้นหน้าได้”

“การเพิ่มพื้นที่สีเขียวเกี่ยวข้องกับเรื่องการจัดการน้ำด้วย เวลาเราปลูกบ้านเราทำหลังคา slope เพื่อระบายน้ำให้เร็ว น้ำก็ไหลลงท่อระบายน้ำ รูใหม่ท่อของเมืองๆ หนึ่งซึ่งบึงจ้อยเจื่อนไซท์ เมื่อเมืองขยายออกเรื่อยๆ ท่อยิ่งเก่าเดิมก็เกิดปัญหาการระบายน้ำขึ้น จะทำท่อใหม่ก็เปลืองงบประมาณ นี่พูดเฉพาะหน้าฝน ยังไม่รวมหน้าแล้งนะ เรามีหลักการว่าถ้าวางพื้นที่ใหม่ก็ปลูกต้นไม้บนดิน ดินจะซับน้ำได้ เพราะหน้าฝนน้ำซึมลงดินน้อยกว่าน้ำไหลลงท่อ และยังทำให้พื้นที่ชุ่มชื้นขึ้นด้วย โดยหลักการ ถ้าเราเพิ่มพื้นที่สีเขียวแบบนี้ มันก็อยู่ในบ้านคนก็ได้ อยู่ในที่เอกชนก็ได้ ที่ไหนมาเรามักมองแค่การปลูกไม้ประดับประดับ แต่การปลูกต้นไม้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องน้ำท่วมได้ แก้เรื่องอากาศเสียได้ ฝุ่นละออง มลพิษ คิววัน เขมาจะถูกลดลงได้พอสมควร มันเป็นกระบวนการที่เป็น cycle ของมันอยู่แล้ว”

นี่เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการแก้ปัญหาส่วนรวมที่เริ่มต้นได้ด้วยตัวปัจเจกเอง แนน่อนว่าการจัดการปัญหาไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำท่วม ภัยแล้ง หรือโลกร้อนต้องการการคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่หน้าผา เช่น การจัดการรักษาพื้นที่ป่าอนุรักษ์และแนวน้ำลำธารซึ่งทุกคนในสังคมใช้ประโยชน์ส่วนรวมกัน ทว่าการจัดการในระดับปัจเจกอย่างง่าย เช่น การเลือกปลูกกลางแจ้งในเขตบ้านของตนเองด้วยวัสดุที่ขี้นหน้าได้ก็สมควรถูกมองข้ามหรือละเลยมิใช่หรือ

ในงานศึกษาดังกล่าว มีการนำเสนอรูปแบบการพัฒนาพื้นที่สีเขียว (ต้นแบบ) ไว้อย่างครอบคลุม อาทิเช่นสวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น สนามกีฬากลางแจ้งของชุมชน ลานคนเดิน สวนในสวน พื้นที่นันทนาการคาเฟ่ รือกร โซน ไร่ นา พื้นที่จอดรถ พื้นที่ฝังกลบและทิ้งขยะ บริเวณบึงน้ำเสีย พื้นที่แนวกันชนเพื่อป้องกันขยายตัวของเมือง ป่าชายฝั่งศพ ป่าเหี่ยว (แถบสนสวน) พื้นที่สวนสาธารณะ พื้นที่โบราณสถาน พื้นที่ของสถานที่ราชการ สถานการศึกษา โรงเรียนบาล พื้นที่ชุมชน พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่สีเขียวที่เป็นริ้วราย (เช่น ริมฝั่งแม่น้ำ เขตทางท่า เกาะกลางถนน เขตทางหลวง ทางรถไฟ ทางจักรยาน) ที่ดินรกร้างว่างเปล่า พรอมทั้งแนะนำประเภท/ตัวอย่างพรรณไม้ที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ รวมถึงกลไกในการจัดการและประเมินผล

ดูเหมือนว่า “จินตนาการ” เรามีแล้ว “ความรู้” เรามีแล้ว ใช่หรือไม่ ณ เวลาที่ เรากำลังคิด “ความจริง” ที่จะปรากฏให้เห็นก็ต่อเมื่อเราได้ “ปฏิบัติการ” ตามความรู้และจินตนาการอันเหลือเพื่อที่เราจะมีอยู่แล้วนั่นเอง

*** ใครสนใจแนวคิดดังกล่าวสามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก “คู่มือการพัฒนาพื้นที่สีเขียว” จัดทำโดย ภาควิชาภูมิทัศน์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้ โดยการสนับสนุนของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่มา : คอลัมน์ “คนกับป่าเมืองเชียงใหม่” หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ โดย ภาควิชาศึกษานิเทศศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิไทยรักษ์ป่า